

Roditeljska podrška i školski uspjeh kao resursi obrazovne angažiranosti i karijerne adaptabilnosti učenika strukovnih škola

Nensi Tomac^{1,2}, Eta Krpanec¹, Iva Černja Rajter¹ i Dora Popović¹

¹ Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska

² Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Sažetak

Prvi razred strukovnih škola razdoblje je u kojemu su učenici i dalje u sustavu obrazovanja, a istovremeno se od njih očekuje da oblikuju svoj profesionalni identitet. To zahtijeva visoku razinu angažiranosti i prilagodbe te što bolje uvjete za ispunjavanje razvojnih zadataka. Cilj je ovoga istraživanja bio provjeriti kakva je uloga socioekonomskoga statusa obitelji, objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha te roditeljske podrške u objašnjenju karijerne adaptabilnosti i školske angažiranosti učenika strukovnih škola. Istraživanje je provedeno na 1126 učenika i učenica prvoga razreda strukovnih srednjih škola u Hrvatskoj. Uz mjere karijerne adaptabilnosti i školske angažiranosti, učenici su ispunjavali pitanja o socioekonomskom statusu, objektivnome i subjektivnome osnovnoškolskom uspjehu te percipiranim roditeljskim ponašanjima povezanim s karijerom učenika. Socioekonomski status imao je značajnu, ali minimalnu ulogu u objašnjenju varijance karijerne adaptabilnosti, a neznčajnu u slučaju školske angažiranosti. Iako je uvođenje objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha rezultiralo povećanjem objašnjenja varijance obaju kriterija, najznačajniji doprinos objašnjenju angažiranosti i adaptabilnosti daje percipirana roditeljska podrška. Roditeljska podrška, zajedno sa subjektivnim školskim uspjehom, objasnila je 25.1 % varijance karijerne adaptabilnosti te 14.5 % varijance školske angažiranosti. Na temelju dobivenih rezultata može se zaključiti da bi roditelji, kao važne figure u životu učenika, trebali stvoriti podržavajuću okolinu u kojoj učenici mogu ispuniti svoje obrazovne zadatke i razviti buduće karijere.

Ključne riječi: socioekonomski status, školski uspjeh, roditeljska podrška, karijerna adaptabilnost, školska angažiranost, strukovno obrazovanje

Nensi Tomac <https://orcid.org/0009-0006-3487-1244>

Eta Krpanec <https://orcid.org/0000-0002-3830-6166>

Iva Černja Rajter <https://orcid.org/0000-0002-5949-4311>

Dora Popović <https://orcid.org/0000-0002-3716-8435>

Ovaj je rad nastao u okviru znanstvenoga projekta *Usklađenost interesa učenika i strukovnih srednjoškolskih programa: Mjerenje, praćenje, uzroci i posljedice kongruencije* (VETFIT; br. PILAR-2519-2) koji se financira iz sredstava paketa poticaja NextGenerationEU.

✉ Nensi Tomac, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Marulićev trg 19, 10 000 Zagreb. E-adresa: nensi.tomac@ipilar.hr

Uvod

Pred učenicima prvih razreda strukovnih škola nalaze se mnogobrojni izazovi povezani s prilagodbom na novo obrazovno i buduće radno okruženje. S jedne strane, učenici imaju zadatak upoznati se s kolegama, školskim predmetima i razrednom klimom (Akkermans i sur., 2023). Nošenje s tim zahtjevima često je izvor stresa i psiholoških poteškoća, iz čega je vidljivo da je riječ o učenicima u vrlo teškoj obrazovnoj tranziciji (Kozjak Mikić i sur., 2012). Ona je dodatno složena za učenike srednjih strukovnih škola koji se također moraju suočiti s izazovom izgradnje buduće karijere i profesionalnoga identiteta (Savickas, 2013). Obavljanje tih karijernih razvojnih zadataka uvelike im je otežano niskom profesionalnom zrelošću te odabirom karijere koja nije usklađena s njihovim interesima (Babarović i Šverko, 2011; Černja Rajter i sur., 2025). Učenici koji ne uspiju svladati neki od tih zadataka imaju veću vjerojatnost odustajanja od školovanja, što može imati niz negativnih posljedica, poput nedostatka kvalifikacija, nedovoljne pripremljenosti za tržište rada, a time i nezaposlenosti (Keijzer i sur., 2020). Zbog toga je potrebno posvetiti osobitu pažnju faktorima koji olakšavaju obrazovnu tranziciju učenicima strukovnih škola. Bitnim čimbenicima uspjeha u obrazovanju i karijernoj tranziciji pokazali su se angažiranost i karijerna adaptabilnost.

Školska angažiranost opisuje predanost učenika školi kroz sudjelovanje u aktivnostima, osjećaj pripadnosti i vrednovanje školskih ciljeva (Bakadorova i sur., 2020). Ključni je zaštitni faktor u školovanju jer je preduvjet za pohađanje nastave, izvršavanje školskih obveza i završavanje školovanja (Archambault i sur., 2009). Međutim, istraživanja pokazuju da angažiranost uvelike ovisi o okolinskim uvjetima. Tako učenici iz obitelji nižega socioekonomskog statusa (SES) češće izvještavaju o slabijoj angažiranosti jer su više usmjereni na postizanje uspjeha nego na uživanje u školskome iskustvu (Li i Lerner, 2011). Dodatno, roditelji nižega SES-a često se ne osjećaju dovoljno kompetentnima za izravno uključivanje u školovanje djeteta (Elder i Caspi, 1988), dok su se njihova uključenost, očekivanja i prepoznavanje učenikovih postignuća pokazali ključnima za jačanje angažiranosti i akademskoga samopouzdanja (Marchant i sur., 2001). Drugim riječima, angažiranost učenika nije izolirani obrazovni proces, već odražava prilike i podršku koju im nudi njihova neposredna okolina.

Važan je dio razvoja profesionalnoga identiteta i karijerna adaptabilnost. Karijerna adaptabilnost definira se kao spremnost za suočavanje s trenutačnim i nadolazećim zadacima profesionalnoga razvoja (Savickas, 2013). U mnogim se istraživanjima karijerna adaptabilnost pokazala kao važan resurs u nošenju s karijernim tranzicijama (Germeijs i Verschueren, 2007), donošenju boljih karijernih odluka (Hirschi i sur., 2011) i povećanju zapošljivosti (Fouad, 2007). Ona omogućava postavljanje jasnijih ciljeva i pogleda na budućnost, a time i lakše pretvaranje namjera u ponašanje (Nota i sur., 2012). U adolescenciji karijerna adaptabilnost postaje ključni pokazatelj razvoja karijere jer odražava raspoložive

psihološke resurse za nošenje s izazovima i postizanje uspjeha (Brown i Lent, 2016; Cristy i Kurniawati, 2023). Budući da su učenici tijekom školovanja izloženi raznim utjecajima, važno je razumjeti ulogu okoline u razvoju karijerne adaptabilnosti.

S obzirom na istaknute izazove koji se nalaze pred učenicima prvih razreda srednjih strukovnih škola i važnost okoline u suočavanju s njima, cilj je ovoga rada provjeriti na koji su način obiteljski kontekst i prethodno školsko iskustvo povezani s razvojem školske angažiranosti i karijerne adaptabilnosti učenika strukovnih škola. U nastavku su opisane dvije teorije iz kojih proizlazi cilj ovoga istraživanja, s fokusom na objašnjavanje razloga odabira konstrukata koji su povezani s tim učeničkim ishodima.

Teorijski okvir istraživanja

Teorija samoodređenja

Teorija samoodređenja (Ryan i Deci, 2017) polazi od pretpostavke da su ljudi proaktivna bića, prirodno usmjerena na razvoj i suočavanje s izazovima. Ostvarivanje tih tendencija ne odvija se u izolaciji, već zahtijeva poticajnu okolinu. Ključnu ulogu u tome imaju osnovne psihološke potrebe, čije zadovoljenje potiče autonomno i intrinzično motivirano ponašanje. Ta teorija identificira tri univerzalne potrebe: za kompetencijom, povezanošću i autonomijom (Ryan i Deci, 2017). Potreba za kompetencijom uključuje želju za učinkovitom interakcijom s okolinom te traženje optimalnih izazova. Potreba za povezanošću odnosi se na potrebu za bliskim i sigurnim emocionalnim odnosima s važnim osobama i osjećaj pripadnosti zajednici (Ryan i Deci, 2017). Potreba za autonomijom uključuje osjećaj izbora i inicijative u skladu s vlastitim interesima i vrijednostima (Deci i sur., 2013). Te su potrebe univerzalne i ne razlikuju se s obzirom na dob, spol, kulturu i socioekonomski status (Deci i Ryan, 2012). Kada društveni konteksti potiču kompetenciju, povezanost i autonomiju, pojedinci pokazuju višu razinu intrinzične motivacije i ostvaruju povoljnije razvojne ishode (Deci i Ryan, 2012). U mnogim socijalnim okružjima, uključujući školu, te su potrebe često nezadovoljene, što dovodi do smanjenoga angažmana i otpora učenika (Guay, 2022).

Teorija konstrukcije karijere

Konstrukat karijerne adaptabilnosti razvio se unutar teorije konstrukcije karijere (Savickas, 2013). Prema toj teoriji karijerna adaptabilnost podrazumijeva resurse koji uključuju usredotočenost na vlastitu karijeru, kontrolu nad pripremom svoje profesionalne budućnosti, znatiželju za istraživanje potencijalnih karijernih identiteta i putova te samopouzdanje u aktivnome izvršavanju zadataka razvoja karijere (Savickas, 2013). Da bi se ispunili ti ciljevi, pojedinci grade svoju karijeru kroz osobne interpretacije i društvene interakcije, tako da teže prilagodbi između vlastitoga subjektivnog ja i vanjskoga objektivnog svijeta (Wang i Li, 2024). Izbori

koje pritom donose odražavaju njihovu predodžbu o sebi, ali istodobno te izbore učvršćuju i potvrđuju unutar društvenih i radnih uloga koje preuzimaju. Drugim riječima, karijerni razvoj uključuje proces u kojemu adolescenti istodobno daju osobno značenje svojim odabirima i prilagođavaju ih zahtjevima i očekivanjima društvenoga i radnog okružja (Savickas, 2020).

Obje teorijske podloge ovoga rada ističu važnost razmatranja individualnih i okolinskih faktora u objašnjavanju obrazovnih i karijernih ishoda adolescenata. Teorija samoodređenja usmjerava pažnju na važnost vlastitih snaga i okoline u zadovoljavanju psiholoških potreba (Ryan i Deci, 2017), dok teorija konstrukcije karijere naglašava ulogu osobnoga značenja i društvenoga konteksta u oblikovanju karijernih procesa (Savickas, 2013).

U ovome se istraživanju teorija samoodređenja i teorija konstrukcije karijere koriste kao komplementarni okviri za razumijevanje obrazovne angažiranosti i karijerne adaptabilnosti učenika strukovnih škola. Unutar teorije samoodređenja subjektivni doživljaj školskoga uspjeha i roditeljska podrška promatraju se kao ključni uvjeti za zadovoljavanje potreba za kompetencijom, autonomijom i povezanošću, što je temelj za razvoj angažiranosti u obrazovanju. Istodobno, teorija konstrukcije karijere omogućuje razumijevanje karijerne adaptabilnosti kao skupa razvojnih resursa koji se oblikuju kroz prethodna obrazovna iskustva i socijalni kontekst, posebice kroz podržavajuće odnose s roditeljima. Socioekonomski status i prethodni školski uspjeh pritom predstavljaju širi kontekstni okvir koji može ograničavati ili olakšavati dostupnost razvojnih resursa, ali ne određuje ishode sam po sebi. Na taj su način analizirani konstrukti u ovome radu konceptualizirani kao međusobno povezani resursi koji zajedno doprinose obrazovnoj angažiranosti i karijernoj adaptabilnosti učenika.

Doprinos različitih čimbenika u izgradnji angažiranosti i karijerne adaptabilnosti

Socioekonomski status

Socioekonomski status pokazao se kao važan faktor u razvoju karijere učenika (Popović i sur., 2023). Osim objektivnih indikatora, poput prihoda ili obrazovanja, važan je i subjektivni SES koji označava percipirani rang pojedinca u odnosu na druge u njegovu okružju (Matthews i Gallo, 2011). Budući da subjektivni SES proizlazi iz društvenih usporedbi, koje često rezultiraju kognitivnom procjenom da je osoba superiornija ili inferiornija od drugih (Chen i sur., 2021), on sa sobom nosi emocionalne reakcije koje dalje utječu na prosudbu i ponašanje pojedinca (Gong i Zhang, 2020). Jedna je od takvih reakcija da adolescenti imaju tendenciju osjećati neizvjesnost i prijetnju povezane sa svojim budućim karijerama (Melloy i sur., 2018), posebice ako dolaze iz obitelji s nižim SES-om koji im ne omogućava adekvatne i visokokvalitetne obrazovne mogućnosti, a koje su motivacijska osnova za učenje (Chen i sur., 2021).

Istraživanja su pokazala da adolescenti iz obitelji s nižim SES-om u ranoj dobi prepoznaju da će im financijske poteškoće u obitelji ograničiti buduće mogućnosti (Chen i sur., 2021), što ih zatim sprečava u planiranju ili postavljanju ciljeva za budućnost (Chen, 2017, prema Chen i sur., 2021). Nepostavljanje obrazovnih ili karijernih ciljeva može imati negativne posljedice na angažiranost i motivaciju za akademske aktivnosti (Chai i Lv, 2017, prema Chen i sur., 2021). Svime time smanjuje se osjećaj kontrole nad vlastitom budućnošću, istraživanje potencijalnih karijernih putova, kao i samopouzdanje u izvršavanju karijernih zadataka, što je osnova karijerne adaptabilnosti. Međutim, sam SES često nije presudan čimbenik u predviđanju različitih obrazovnih i karijernih ishoda, već su učenici često oslabljeni drugim okolinskim i psihološkim čimbenicima koji mogu proizići iz uvjeta niskoga SES-a (Chen i sur., 2021). Primjerice, roditeljska podrška, koja je često niža u obiteljima niskoga SES-a, pokazala je snažniji doprinos objašnjenju karijerne adaptabilnosti (Wang i Dong, 2024) i osjećaja kompetencije (Grolnick i sur., 2007).

Prethodni osnovnoškolski uspjeh

U obrazovnome se sustavu ocjene često koriste kao glavni kriterij uspješnosti i selekcije za sljedeće razine obrazovanja (Bahar, 2016). Naime, kada se uzima u obzir faktor uspjeha, potrebno je obratiti pažnju i na osobnu percepciju učenika o svojem uspjehu. Zadovoljstvo vlastitim uspjehom upućuje na zadovoljenje potrebe za kompetencijom među učenicima, što dovodi do jačanja njihova globalnog samopoštovanja (Masson i Ratenet, 2020, prema Akoul i sur., 2020). Učenici s višim samopoštovanjem pokazuju veću ustrajnost kada se suoče s poteškoćama i koriste učinkovitije strategije njihova prevladavanja (Virat, 2014). Na taj način percepcija kompetentnosti djeluje kao pokretač motivacije za učenje i omogućuje kognitivni angažman učenika (Akoul i sur., 2020). Dok subjektivni doživljaj uspjeha pruža unutarnji poticaj za angažiranost i razvoj karijere, jednako je važno razmotriti i ulogu roditeljske podrške.

Roditeljska ponašanja povezana s karijerom učenika

Roditelji, kao primarni izvori socijalizacije (Marcionetti i Rossier, 2017), znatno doprinose obrazovnim ishodima i karijernom razvoju djece. Dietrich i Kracke (2009) identificirali su tri vrste ponašanja roditelja povezanih s karijerom: podršku, interferenciju i nedovoljnu uključenost. Roditeljska podrška podrazumijeva ona roditeljska ponašanja koja pomažu djeci da donose vlastite odluke, poput usmjeravanja i pružanja instrumentalne podrške. Nasuprot tomu, roditelji koji pretjerano interferiraju u djetetov život oni su roditelji koji nastoje kontrolirati djetetove postupke i izbore. Naposljetku, nedovoljna uključenost roditelja odnosi se na smanjen angažman roditelja oko djetetovih potreba, bilo zbog opće nezainteresiranosti za karijerni razvoj svoje djece, privatnih problema ili preopterećenosti drugim obvezama.

Sva navedena ponašanja mogu djelovati na uključenost učenika u obrazovanje i karijerni razvoj te utjecati na zadovoljenje potrebe za autonomijom (Bradshaw i sur., 2025). Istraživanja su pokazala da je adolescentima najvažnije dobivanje karijerne autonomije od svojih roditelja (Ryan i Deci, 2000), čime se potiče i percepcija njihove kompetencije (El-Hassan i Ghalayini, 2019). Spoj podrške i autonomije može učeniku pomoći u razvijanju samostalnosti i samoregulacije (Chao, 1994). S karijerne strane takva podrška daje djeci resurse da se uključe u istraživanje karijere (Guan i sur., 2015), da grade karijerni optimizam (Garcia i sur., 2015) i da donose važne odluke o svojoj karijeri (Ginevra i sur., 2015). Sa strane obrazovnih ishoda podrška psihološkim potrebama učenika doprinosi upornosti u školi, samoeфикаsnosti, angažiranosti i proaktivnomu ponašanju (Howard i sur., 2024).

Kako podržavajuća ponašanja dovode do povoljnijih ishoda, tako zanemarujuće roditeljsko ponašanje i neuključenost mogu negativno djelovati na spremnost adolescenata za sudjelovanje u karijernim aktivnostima (Vignoli i sur., 2005) i na samoeфикаsnost u donošenju odluka o karijeri (Zhao i sur., 2012). Pojedini roditelji pak prijeđu u drugu krajnost gdje vrše snažan pritisak ili drže kontrolu nad karijernim putovima svoje djece (Fouad i sur., 2008). Iako istraživanja uglavnom pokazuju negativne efekte takvih roditeljskih ponašanja na karijernu adaptabilnost (Guan i sur., 2015), postoje i nalazi prema kojima roditeljska interferencija nema značajan efekt (Liang i sur., 2020). Unatoč razlikama u rezultatima, može se primijetiti da su roditelji važne figure u razvoju karijere svoje djece.

Polazeći od navedenih teorijskih postavki i rezultata dosadašnjih istraživanja, u ovome istraživanju razmatramo socioekonomski status, prethodni školski uspjeh i roditeljska ponašanja kao različite, ali povezane izvore resursa za razvoj angažiranosti i karijerne adaptabilnosti učenika strukovnih škola. Dok SES i prethodni školski uspjeh opisuju početne strukturne i iskustvene uvjete od kojih učenici polaze, roditeljska su ponašanja potencijalno promjenjiv socijalni resurs koji može dodatno osnažiti ili ublažiti učinke tih početnih uvjeta. Takav pristup omogućuje ispitivanje ne samo pojedinačnih povezanosti razmatranih čimbenika, već i njihove relativne važnosti u objašnjenju obrazovnih i karijernih ishoda.

Cilj i problemi

Učenici srednjih strukovnih škola upisom u prvi razred srednje škole suočavaju se s važnim obrazovnim i karijernim izazovima. Dosadašnja su istraživanja prepoznala važnost školskoga uspjeha, percepcije vlastite uspješnosti, socioekonomskoga statusa i obiteljske podrške u oblikovanju obrazovnih i karijernih ishoda adolescenata (Akoul i sur., 2020; Bahar, 2016; Chen i sur., 2021; Garcia i sur., 2015). U skladu s tim, važno je istražiti pojedinačni i zajednički doprinos tih faktora u objašnjenju karijerne adaptabilnosti i školske angažiranosti strukovnih učenika. Budući da promjena SES-a obitelji nije moguća intervencijska opcija (Bakadorova i sur., 2020), a prethodni obrazovni uspjesi već oblikuju početnu poziciju učenika u

srednjoj školi, ovaj rad poseban fokus stavlja na roditeljska ponašanja kao promjenjivi resurs. Drugim riječima, roditelji svojom podrškom mogu potencijalno nadomjestiti nepovoljne uvjete iz kojih učenik dolazi. U skladu s time, cilj je ovoga istraživanja bio ispitati povezanost subjektivnoga SES-a, objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha te roditeljskih ponašanja povezanih s karijerom s karijernom adaptabilnošću i školskom angažiranošću učenika. Poseban je naglasak stavljen na pitanje mogu li roditeljska ponašanja objasniti te ishode povrh nepromjenjivih čimbenika kao što su SES i prethodni obrazovni uspjeh. Zbog toga postavljamo sljedeće istraživačke probleme:

1. Ispitati povezanost SES-a, objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha i roditeljskih ponašanja povezanih s karijerom sa školskom angažiranošću i karijernom adaptabilnošću.
 - H_{1a} Učenici iz obitelji višega SES-a imat će više razine školske angažiranosti i karijerne adaptabilnosti.
 - H_{1b} Učenici s višim objektivnim i subjektivnim osnovnoškolskim uspjehom imat će više razine školske angažiranosti i karijerne adaptabilnosti.
 - H_{1c} Učenici koji percipiraju više razine roditeljske podrške te niže razine roditeljske interferencije i neuključenosti imat će više razine školske angažiranosti i karijerne adaptabilnosti.
2. Ispitati povezanost roditeljskih ponašanja i školske angažiranosti te karijerne adaptabilnosti povrh SES-a i objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha.
 - H_2 Učenička percepcija roditeljskih ponašanja bit će značajno povezana s razinom školske angažiranosti te karijerne adaptabilnosti povrh SES-a i objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 1235 učenika 1. razreda srednjih strukovnih škola u Hrvatskoj. U daljnu je analizu uključeno 1126 učenika koji su dali odgovor na svim istraživanim varijablama. Od tih sudionika 48.1 % bilo je muškoga spola, 51.1 % ženskoga spola, a 0.8 % sudionika izrazilo je da njihov rodni identitet nije binaran. Prosječna je dob sudionika bila 15.17 godina (uz $SD = 0.39$), raspona od 14.74 do 17.89 godina. U istraživanju su sudjelovali učenici 19 strukovnih srednjih škola, od čega su uključena 24 trogodišnja programa, 29 četverogodišnjih programa i 1 peterogodišnji program.

Instrumenti

Subjektivni socioekonomski status

Korištena je MacArthurova skala socioekonomskoga statusa (Goodman i sur., 2001) koja se sastoji od jedne čestice uz koju su prikazane ljestve s 10 prečki koje predstavljaju hrvatsko društvo. Sudionicima je zadatak bio na skali od 10 stupnjeva odrediti gdje bi se njihova obitelj nalazila u usporedbi s drugim građanima u Hrvatskoj na temelju njihova obrazovanja, radnoga statusa i prihoda.

Prethodni osnovnoškolski uspjeh

Da bi se izmjerio objektivni osnovnoškolski uspjeh, koristili smo kompozit prosjeka svih ocjena i pojedinačne ocjene iz hrvatskoga jezika, matematike i prvoga stranog jezika na kraju 8. razreda. Za potrebe konstrukcije kompozita provedena je eksploratorna faktorska analiza kojom je utvrđena jednofaktorska struktura ($\lambda = 2.68$) koja objašnjava 58.26 % ukupne varijance objektivnoga osnovnoškolskog uspjeha, pri čemu su faktorska zasićenja čestica bila u rasponu od .52 do .97. Izračunan je ukupni prosjek ocjena koji se kreće u rasponu od 2 do 5, a viša ocjena označava bolji školski uspjeh.

Za subjektivni osnovnoškolski uspjeh koristili smo skalu sastavljenu od 5 čestica koje ispituju učenikovu percepciju vlastitoga uspjeha. Skalu su sačinjavala sljedeća pitanja:

1. Kakav si bio/bila učenik/-ca u usporedbi s ostalim učenicima iz tvogega razreda?
2. Kako su te doživljavali tvoji profesori?
3. Kako su te doživljavali učenici iz tvogega razreda?
4. Koliko je tvoja obitelj bila zadovoljna tvojim uspjehom u školi?
5. Koliko si ti osobno bio/bila zadovoljan/-na svojim uspjehom u školi?

Učenici su odgovore davali na Likertovoj skali od 5 stupnjeva, gdje su primjeri krajnjih odgovora na skalama bili *Jedan od najlošijih učenika* do *Jedan od najboljih učenika*, *Jako lošega učenika* do *Jako dobroga učenika* i *Bili su vrlo nezadovoljni* do *Bili su vrlo zadovoljni*. Ukupni je rezultat izračunan kao aritmetička sredina svih odgovora na pitanja, gdje viši rezultat predstavlja veći subjektivni osnovnoškolski uspjeh. Eksploratornom faktorskom analizom utvrdili smo jednofaktorsku strukturu ($\lambda = 2.88$) koja objašnjava 47.08 % ukupne varijance subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha, pri čemu su faktorska zasićenja čestica bila u rasponu od .60 do .74. Skala je pokazala visoku unutarnju konzistenciju ($\alpha = .81$).

Roditeljska ponašanja povezana s karijerom

Odnos roditelja prema razvoju karijere učenika mjerili smo s pomoću Skale roditeljskih ponašanja povezanih s karijerom autora Dietricha i Krackea (2009; engl. *Career-specific Parental Behaviours Scale*), odnosno njezine hrvatske inačice (Šimunović, 2023). Skala sadrži 15 čestica na koje učenici odgovaraju na Likertovoj skali od 5 stupnjeva (1 – *u potpunosti se ne slažem*, 5 – *u potpunosti se slažem*). Primjer je čestice „Moji roditelji daju mi savjete o zanimanjima koja mogu izabrati”. Upitnik se sastoji od 3 supskale: roditeljska podrška, roditeljska interferencija i roditeljska nedovoljna uključenost, pri čemu svaka supskala sadrži 5 čestica. Rezultat na svakoj supskali računa se kao aritmetička sredina odgovora na pripadajućim česticama. Cronbachova alfa bila je zadovoljavajuća za svaku od supskala i iznosila je .87 za roditeljsku podršku, .89 za roditeljsku interferenciju i .90 za roditeljsku nedovoljnu uključenost.

Školska angažiranost

Za mjerenje školske angažiranosti koristili smo Utrechtsku skalu angažiranosti na studiju (engl. *Utrecht Work Engagement Scale For Students*, UWES-SS; Schaufeli i sur., 2002), odnosno njezinu hrvatsku inačicu (Černja Rajter, 2022a). Skala je prilagođena za srednjoškolce i sastoji se od 17 čestica na koje učenici odgovaraju na Likertovoj skali od 7 stupnjeva (1 – *nikad*, 7 – *uvijek*). Primjer je čestice „Nerado se odvajam od svojih školskih aktivnosti”. Ukupni rezultat može se izračunati za svaku od triju komponenata angažiranosti (energičnost, predanost i zadubljenost), ali u ovome je istraživanju izračunan rezultat na razini cijele skale angažiranosti kao aritmetička sredina svih odgovora. Dobiven je visoki koeficijent pouzdanosti, odnosno zadovoljavajuća unutarnja konzistencija ukupnoga rezultata ($\alpha = .90$).

Karijerna adaptabilnost

Skala karijerne adaptabilnosti (engl. *Career Adapt-Abilities Scale*; Savickas i Porfeli, 2012; hrvatska inačica: Babarović i Šverko, 2016) mjeri četiri resursa karijerne adaptabilnosti: usredotočenost, kontrolu, znatiželju i samopouzdanje. Iako je moguće izračunati ukupni rezultat za svaki od resursa, u ovome je istraživanju korištena globalna mjera karijerne adaptabilnosti s obzirom na dosadašnje nalaze koji pokazuju da svi resursi imaju slične obrasce povezanosti s relevantnim ishodima (Černja Rajter, 2022b). Primjer je čestice „Razmišljam o tome kako će izgledati moja budućnost”. Skala sadrži 24 čestice, a odgovori se nalaze na Likertovoj skali od 5 stupnjeva (od 1 – *u potpunosti se ne slažem* do 5 – *u potpunosti se slažem*). Ukupni rezultat računa se kao aritmetička sredina odgovora na sve 24 čestice te viši rezultat ukazuje na veću izraženost karijerne adaptabilnosti. Utvrđena je visoka unutarnja konzistencija skale ($\alpha = .93$).

Postupak

Istraživanje je provedeno u okviru prvoga vala projekta VETFIT (*Usklađenost interesa učenika i strukovnih srednjoškolskih programa: Mjerenje, praćenje, uzroci i posljedice kongruencije*) Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar tijekom listopada 2024. godine. Prethodno su dobiveni odobrenje Etičkoga povjerenstva Instituta Pilar, Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih, dozvole ravnatelja za provođenje istraživanja u svakoj od škola i suglasnosti roditelja za sudjelovanje djece u istraživanju. U uzorak je ukupno uključeno 19 različitih srednjih strukovnih škola diljem Hrvatske. Podatke smo prikupili među učenicima prvih razreda tijekom jednoga školskog sata. Na početku smo dali jasne upute o svrsi istraživanja, cilju projekta i važnosti iskrenih odgovora te naglasili da je sudjelovanje anonimno i dobrovoljno. Učenici su upitnike ispunjavali metodom papir – olovka. Tijekom ispunjavanja upitnika u prostoriji se nalazio neki od članova istraživačkoga tima koji je vodio istraživanje i odgovarao na upite učenika.

Rezultati

Deskriptivni pokazatelji analiziranih varijabli prikazani su u Tablici 1. Na skali subjektivnog SES-a učenici smještaju svoju obitelj nešto iznad prosjeka, što znači da smatraju da njihova obitelj ima umjereno povoljan socioekonomski položaj u usporedbi s drugima. Za objektivni osnovnoškolski uspjeh vidljivo je da je prosjek ocjena pomaknut prema nešto višim vrijednostima i ima manju varijabilnost, kao i subjektivna procjena osnovnoškolskoga uspjeha. Učenici generalno procjenjuju svoje roditelje podržavajućima, a roditeljsku interferenciju i neuključenost u svoj karijerni razvoj procjenjuju kao niske, što znači da je prema procjeni učenika većina roditelja barem na neki način uključena u njihov izbor i razvoj karijere. Školska je angažiranost prosječna, dok je karijerna adaptabilnost visoka, s relativno niskom varijabilnošću, što ukazuje na to da u prosjeku učenici procjenjuju da su spremni suočiti se sa zadacima razvoja karijere.

Tablica 1.

Deskriptivni pokazatelji SES-a, objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha, roditeljskih ponašanja povezanih s karijerom, angažiranosti i adaptabilnosti (N = 1126)

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min.	Maks.	Teorijski raspon
Subjektivni SES	6.48	1.44	1.00	10.00	1 – 10
Objektivni OŠ uspjeh	3.68	0.68	2.15	5.00	2 – 5
Subjektivni OŠ uspjeh	3.73	0.67	1.00	5.00	1 – 5
Roditeljska podrška	4.00	0.76	1.00	5.00	1 – 5
Uplitanje roditelja	2.21	1.02	1.00	5.00	1 – 5
Neuključenost roditelja	1.83	0.89	1.00	5.00	1 – 5
Školska angažiranost	2.96	0.94	0.00	6.00	0 – 6
Karijerna adaptabilnost	4.18	0.57	1.05	5.25	1 – 5

Izračunom Pearsonovih korelacija među varijablama (Tablica 2.) najviše pozitivne korelacije sa školskom angažiranošću dobivene su za subjektivni osnovnoškolski uspjeh ($r = .28$) i roditeljsku podršku ($r = .27$), što znači da s boljom percepcijom prethodnoga uspjeha i podrške roditelja u izboru karijere raste i školska angažiranost. Jedina još značajna, ali slaba pozitivna korelacija sa školskom angažiranošću pronađena je za objektivni osnovnoškolski uspjeh ($r = .09$). U slučaju karijerne adaptabilnosti sve su varijable imale značajnu korelaciju s njome. Najviša korelacija karijerne adaptabilnosti bila je s roditeljskom podrškom ($r = .47$), što znači da što više učenici smatraju da su im roditelji podržavajući u razvoju karijere, to su spremniji nositi se sa zadacima profesionalnoga razvoja. Umjerena pozitivna korelacija pronađena je između karijerne adaptabilnosti i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha ($r = .27$), a niska i pozitivna povezanost karijerne adaptabilnosti sa subjektivnim SES-om ($r = .09$) i objektivnim osnovnoškolskim uspjehom ($r = .16$). Roditeljsko interferiranje ($r = -.10$) i nedovoljna uključenost ($r = -.20$) pokazali su blage niske i negativne korelacije s karijernom adaptabilnošću, što ukazuje na to da što su izraženija negativna ponašanja roditelja, to je manja karijerna adaptabilnost učenika. Također, utvrđena je umjerena negativna korelacija između roditeljske podrške i nedovoljne uključenosti ($r = -.35$) te roditeljskoga interferiranja i nedovoljne uključenosti ($r = .48$), a umjerena pozitivna korelacija između objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha ($r = .54$) te između školske angažiranosti i karijerne adaptabilnosti ($r = .39$).

Tablica 2.

Korelacije subjektivnoga SES-a, objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha, roditeljskih ponašanja povezanih s karijerom, angažiranosti i adaptabilnosti (N = 1126)

Varijable	2	3	4	5	6	7	8
1 Subjektivni SES	.001	.154**	.153**	.080**	-.054*	.042	.091**
2 Objektivni OŠ uspjeh		.543**	.147**	-.094**	-.166**	.087**	.156**
3 Subjektivni OŠ uspjeh			.216**	-.145**	-.164**	.276**	.272**
4 Roditeljska podrška				-.080**	-.347**	.272**	.467**
5 Roditeljsko interferiranje					.475**	.002	-.102**
6 Nedovoljna uključenost roditelja						-.003	-.204**
7 Školska angažiranost							.391**
8 Karijerna adaptabilnost							

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Hijerarhijska regresijska analiza

Prije glavne analize izračunali smo intraklasne korelacije (ICC) koje ukazuju na proporciju ukupne varijance koja se može pripisati pripadanju klasteru (Morin i sur., 2022). U našem slučaju one ukazuju na količinu varijance u kriterijima koja se može objasniti time da učenici polaze određeni razred ili školu. Budući da većina

statističkih analiza, uključujući hijerarhijsku regresijsku analizu, podrazumijeva neovisnost podataka, visoke intraklasne korelacije ukazuju na to da bi rezultati analize mogli biti pristrani. Generalno, $ICC > .10$ smatra se razinom pri kojoj je potrebno koristiti se višerazinskim analizama ili na drugi način uvažiti taj problem (Morin i sur., 2022). Podaci su pokazali da ICC naših kriterija nije prešao tu vrijednost ni na razini razreda ($ICC_{UWES} = .01$; $ICC_{CAAS} = .00$) ni na razini škole ($ICC_{UWES} = .06$; $ICC_{CAAS} = .03$), stoga je procijenjeno da je primjereno koristiti hijerarhijsku regresijsku analizu bez dodatnih korekcija.

U glavnoj analizi testirali smo dva hijerarhijska regresijska modela s različitim ishodima: školskom angažiranošću i karijernom adaptabilnošću. U prvome smo koraku uključili subjektivni SES kao osnovni kontekstualni čimbenik koji opisuje sredinu iz koje učenici dolaze. U drugome smo koraku dodali objektivni osnovnoškolski uspjeh kao prethodno postignuće koje je odredilo i upis u srednju školu, a u trećemu koraku i subjektivnu procjenu uspjeha da bismo razdvojili objektivna postignuća od doživljaja vlastite kompetentnosti. Na kraju smo u četvrtome koraku uveli roditeljska ponašanja da bismo ispitali njihov doprinos povrh početnih uvjeta i ranijih iskustava.

U analizi školske angažiranosti (Tablica 3.) subjektivni SES nije pokazao značajnu korelaciju sa školskom angažiranošću. Objektivni osnovnoškolski uspjeh u sljedećemu je koraku značajno objasnio varijancu školske angažiranosti učenika ($R^2 = .007$). Uvođenjem subjektivnoga uspjeha značajno je porasla ukupna objašnjena varijanca školske angažiranosti, na 8.2 %. Uvođenjem subjektivne procjene osnovnoškolskoga uspjeha objektivni uspjeh pokazuje slab negativni regresijski koeficijent. Takav obrazac upućuje na to da subjektivni uspjeh djeluje kao supresor u odnosu između objektivnoga uspjeha i školske angažiranosti. Naime, s obzirom na to da su subjektivni i objektivni osnovnoškolski uspjeh umjereno pozitivno povezani, moguće je da se kontrolom njihove zajedničke varijance mijenja smjer povezanosti preostalog dijela varijance objektivnoga uspjeha sa školskom angažiranošću. U posljednjemu koraku uvođenjem roditeljskih ponašanja dolazi do daljnjega, značajnog poboljšanja (za 6.3 %) u objašnjenju varijance školske angažiranosti, gdje je sada ukupno objašnjeno 14.5 % varijance. S angažiranošću u srednjoj školi najviše su povezane subjektivna percepcija školskoga uspjeha na kraju osnovne škole i roditeljska podrška, dok je roditeljska nedovoljna uključenost u analizi pokazala supresijski učinak na povezanost roditeljske podrške i školske angažiranosti.

U objašnjenju karijerne adaptabilnosti (Tablica 4.) u prvome je koraku subjektivni SES bio značajno povezan s tim ishodom te je objasnio 0.8 % varijance karijerne adaptabilnosti. Uvođenjem objektivnoga uspjeha dolazi do povećanja doprinosa u objašnjenju varijance karijerne adaptabilnosti na 3.3 % te se on pokazao snažnije povezanim s karijernom adaptabilnošću od subjektivnoga SES-a. Nadalje, u trećemu koraku, uvođenjem subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha, on ostaje jedini značajno povezan s karijernom adaptabilnošću i taj model objašnjava 7.5 %

varijance karijerne adaptabilnosti. U posljednjemu koraku uvođenjem roditeljskih ponašanja dolazi do značajnoga povećanja (za 17.5 %) objašnjene varijance karijerne adaptabilnosti, sa značajnim doprinosom jedino subjektivnoga uspjeha i roditeljske podrške. Kada se uzmu u obzir iznos beta-koeficijenta roditeljske podrške ($\beta = .423$) i porast objašnjene varijance nakon njezina uključivanja u model, jasno je da to znači da je roditeljska podrška najsnažnije povezana s karijernom adaptabilnošću.

Tablica 3.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za školsku angažiranost (N = 1126)

		Školska angažiranost			
		Korak 1	Korak 2	Korak 3	Korak 4
		β	β	β	β
Subjektivni SES		.042	.042	-.008	-.038
Objektivni OŠ uspjeh			.087**	-.090**	-.092**
Subjektivni OŠ uspjeh				.327**	.294**
Roditeljska podrška					.270**
Roditeljsko interferiranje					.004
Roditeljska nedovoljna uključenost					.119**
Sumirani model	<i>R</i>	.042	.097**	.286**	.380**
	<i>R</i> ²	.002	.009**	.082**	.145**
	<i>R</i> ² promjena	.002	.007**	.073**	.063**
	Prilagođeni <i>R</i> ²	.001	.008**	.080**	.140**

***p* < .01.

Tablica 4.

Rezultati hijerarhijske regresijske analize za karijernu adaptabilnost (N = 1126)

		Karijerna adaptabilnost			
		Korak 1	Korak 2	Korak 3	Korak 4
		β	β	β	β
Subjektivni SES		.091**	.091**	.052	.002
Objektivni OŠ uspjeh			.156**	.019	-.007
Subjektivni OŠ uspjeh				.253**	.176**
Roditeljska podrška					.423**
Roditeljsko interferiranje					-.038
Roditeljska nedovoljna uključenost					-.012
Sumirani model	<i>R</i>	.091**	.181**	.277**	.501**
	<i>R</i> ²	.008**	.033**	.076**	.251**
	<i>R</i> ² promjena	.008**	.025**	.043**	.175**
	Prilagođeni <i>R</i> ²	.007**	.031**	.074**	.247**

***p* < .01.

Rasprava

Cilj je ovoga istraživanja bio utvrditi doprinos subjektivnoga SES-a, objektivnoga i subjektivnoga osnovnoškolskog uspjeha te roditeljskih ponašanja povezanih s karijerom u objašnjenju karijerne adaptabilnosti i školske angažiranosti učenika te dodatan doprinos ponašanja roditelja povezanih s karijerom povrh SES-a obitelji i prethodnih ocjena. Iako su prethodna istraživanja već istaknula važnost ocjena (Bahar, 2016), subjektivne percepcije uspjeha (Akoul i sur., 2020; Masson i Ratenet, 2020, prema Akoul i sur., 2020), SES-a (Chen i sur., 2021) i obiteljskih odnosa (Garcia i sur., 2015; Guan i sur., 2015; Guay i Vallerand, 1996), dodatna je vrijednost ovoga rada istraživanje koliko roditeljska ponašanja mogu doprinijeti angažiranosti i karijernoj adaptabilnosti povrh svih ostalih čimbenika. Drugim riječima, glavni je doprinos istraživanja u potvrđivanju da kvaliteta odnosa između učenika i roditelja povezanih s karijernim pitanjima može imati ključnu ulogu, čak i neovisno o uvjetima iz kojih učenik dolazi.

Dobiveni nalazi jasno pokazuju da roditeljska podrška najviše objašnjava varijancu karijerne adaptabilnosti te da je jedna od varijabli koja najviše objašnjava varijancu školske angažiranosti, uz subjektivnu procjenu osnovnoškolskoga uspjeha. Uz to što je dokazano da su roditelji primarni izvor socijalizacije djeteta (Marcionetti i Rossier, 2017), taj je nalaz u skladu s teorijom samoodređenja (Ryan i Deci, 2017) koja govori da nam je za proaktivna ponašanja i suočavanje s izazovima potrebna podržavajuća okolina koja donosi osjećaj bliske veze s važnim osobama i pruža autonomiju za razvoj intrinzične motivacije (Ryan i Deci, 2012). Na prijelazu u srednju školu, kada učenici razvijaju osjećaj pripadnosti odabranoj struci i obliku profesionalni identitet, roditeljska podrška osigurava emocionalnu sigurnost, olakšava istraživanje karijernih mogućnosti (Guan i sur., 2015) te doprinosi upornosti i prilagodbi školi (Ratelle, 2021; Vallerand i sur., 1997). Nalaz se uklapa i u teoriju konstrukcije karijere (Savickas, 2013) prema kojoj su, osim osobnih resursa, ključni i socijalni izvori podrške kroz koje adolescent razvija fokusiranost, znatiželju, kontrolu i samopouzdanje koji sačinjavaju karijernu adaptabilnost.

Međutim, s obzirom na općenitu važnost roditelja, nalaz o neznačajnoj korelaciji interferencije i nedovoljne uključenosti roditelja s angažiranošću i karijernom adaptabilnošću suprotan je našim očekivanjima. Dok su prethodna istraživanja bilježila negativne učinke tih ponašanja (Guan i sur., 2015), druga su pokazala neznačajne rezultate, osobito za interferenciju (Liang i sur., 2020). Šimunović i suradnici (2020) također ističu da učinak interferencije nije jednoznačan, već da je negativan samo u specifičnim okolnostima, primjerice, kada se pojavljuje uz visoku roditeljsku uključenost. Granica između podrške i interferencije može postati nejasna, osobito zbog povećane težnje za autonomijom u adolescenciji (Ryan i Deci, 2000). Budući da u ovome istraživanju nisu analizirane interakcije među različitim oblicima roditeljskoga ponašanja, moguće je da upravo

takva složena dinamika roditeljskih ponašanja može djelomično objasniti izostanak značajnih povezanosti sa školskom angažiranošću i karijernom adaptabilnošću.

Jedno od mogućih objašnjenja izostanka samostalnoga doprinosa interferencije i neuključenosti roditelja u objašnjenju školske angažiranosti i karijerne adaptabilnosti može se pronaći i u specifičnosti obrazovnoga konteksta strukovnih škola. Učenici strukovnih škola već su odabrali svoj karijerni put te se od njih očekuje postupno osamostaljivanje, priprema za ulazak na tržište rada te da postanu samostalni radnici do završetka strukovnoga obrazovanja (Boonk, 2020). Ukratko, učenici su se odlučili za smjer karijere te tijekom obrazovanja imaju više prostora za autonomno donošenje odluka o karijeri i obrazovanju. Zbog toga je moguće da roditeljska interferencija i neuključenost nemaju jednako snažan doprinos kao u ranijim fazama karijernoga odlučivanja, kada su učenici imali širi raspon obrazovnih izbora među kojima su trebali odlučiti. U tome je razdoblju prostor za roditeljsku interferenciju s učeničkim autonomnim odlučivanjem značajno veći, kao i posljedice toga da roditelji ne podržavaju učenike u donošenju odluke. Budući da je riječ o učenicima koji su već usmjereni prema određenome obrazovnome i karijernom putu, podrška roditelja može im pomoći u potvrđivanju odabranoga obrazovnog puta i smanjenju nesigurnosti povezane s budućim profesionalnim mogućnostima. U skladu s time, naši nalazi upućuju na to da je roditeljska podrška, kao izvor sigurnosti i osjećaja da je roditeljima stalo, ključan čimbenik, dok u njezinoj prisutnosti negativni učinci interferencije i neuključenosti gube važnost.

Nadalje, kao jedna od važnijih varijabli u objašnjavanju varijance karijerne adaptabilnosti i školske angažiranosti pokazala se i subjektivna percepcija osnovnoškolskoga uspjeha. Na taj način, prema teoriji samoodređenja, učenici koji doživljavaju sebe kao uspješke i tako ispunjavaju svoju potrebu za kompetencijom (Akoul i sur., 2020) pokazuju veće samopoštovanje (Masson i Ratenet, 2020, prema Akoul i sur., 2020). Upravo je to samopoštovanje temelj za uspješan razvoj karijere i angažiranost u obrazovanju, kao što su pokazala i prethodna istraživanja (Virat, 2014). Neizbježno je da u procesu školovanja i razvoja karijere učenici naidu na prepreke, stoga je poboljšanje percepcije vlastitoga uspjeha važno za jačanje resursa karijerne adaptabilnosti i angažiranosti te predanosti obrazovanju. To je potvrdio i rezultat prema kojemu je prosjek ocjena nisko povezan sa školskom angažiranošću u usporedbi sa subjektivnim uspjehom, što znači da formalne ocjene nisu dovoljne za razumijevanje predanosti obrazovanju i aktivnoga sudjelovanja u karijernim procesima, već je važan način na koji učenici interpretiraju svoj prethodni uspjeh. Pozitivna percepcija prethodnoga uspjeha može biti važan psihološki resurs u razdoblju prijelaza u novo obrazovno okružje, pridonoseći većemu osjećaju kompetentnosti i spremnosti na suočavanje s novim obrazovnim i karijernim zahtjevima (Masson i Ratenet, 2020, prema Akoul i sur., 2020; Virat, 2014). Takav je nalaz u skladu s pretpostavkama teorije samoodređenja koje upućuju na to da je percepcija pojedinca o zadovoljenju psiholoških potreba, među kojima je i

kompetentnost, važnija za njihove odluke i ponašanje od objektivnih okolnosti (Ryan i Deci, 2020).

Zanimljiv je i donekle optimističan nalaz da subjektivni SES nije značajno objašnjavao varijancu ni karijerne adaptabilnosti ni školske angažiranosti kada su se sve druge varijable uzele u obzir. Iako prethodna istraživanja ukazuju na dugoročne rizike niskoga SES-a (Gong i Zhang, 2020; Melloy i sur., 2018; Popović i sur., 2025), ti rezultati pokazuju da učenici mogu razviti visoku angažiranost i karijernu adaptabilnost neovisno o percipiranome položaju u društvu. Drugi podržavajući čimbenici mogu nadomjestiti nedostatak materijalnih resursa i osjećaj inferiornosti koji se može povezati s nižim SES-om (Chen i sur., 2021). U skladu s time, teorija samoodređenja sugerira da zadovoljavanje temeljnih psiholoških potreba može omogućiti intrinzično motivirano ponašanje neovisno o dobi, spolu, kulturi, pa tako i SES-u (Deci i Ryan, 2012). U tome smislu naši nalazi upućuju na to da razvojni ishodi učenika ne ovise isključivo o materijalnim uvjetima u kojima odrastaju, već i o dostupnosti psiholoških i socijalnih resursa u njihovu neposrednom okružju. Podržavajući odnosi i pozitivna percepcija vlastitoga uspjeha i sposobnosti mogu biti dodatni izvori motivacije i samopouzdanja koji doprinose njihovoj školskoj angažiranosti i spremnosti za suočavanje s karijernim izazovima, čak i u uvjetima ograničenih materijalnih resursa.

Implikacije i ograničenja istraživanja

Rezultati istraživanja doprinose literaturi o školskoj angažiranosti i karijernoj adaptabilnosti, potvrđujući važnost roditeljske podrške neovisno o SES-u i prethodnim školskim postignućima. S obzirom na to da se roditeljska podrška pokazala presudno važnom, bitno je ulagati u programe koji jačaju uključenost roditelja u karijerno usmjeravanje i obrazovanje djeteta. To uključuje edukacije roditelja o konstruktivnim oblicima podrške te radionice o komunikaciji i strategijama za poticanje samostalnosti učenika u donošenju važnih odluka. Razgovorima o profesionalnim interesima i mogućnostima zapošljavanja te poticanjem na isprobavanje različitih poslova da bi upoznali svoju struku i odabirom aktivnosti korisnih za razvoj karijera roditelji mogu doprinijeti pozitivnomu razvoju učenika u odabranome zanimanju. Na taj način roditelji nisu samo pasivni primatelji informacija o uspjehu svoje djece u školi, nego i važni partneri u daljnjemu obrazovnome i karijernom razvoju mladih. Takva uključenost roditelja posebno je relevantna u kontekstu strukovnoga obrazovanja, koje je bolje prilagođeno učenicima s jasnim karijernim namjerama (Choy i sur., 2020), zbog čega učenici već na početku svojega srednjoškolskog obrazovanja donose konkretnije obrazovne i karijerne odluke. U tim okolnostima podržavajući odnos roditelja može pridonijeti većemu osjećaju sigurnosti u vezi s odabranim obrazovnim putom, ali i većoj spremnosti učenika za aktivno uključivanje u školske aktivnosti. Budući da su aktivnosti u strukovnim školama usko povezane s razvojem profesionalnih

kompetencija i pripremom za tržište rada (Cedefop i AVETAE, 2023), veća školska angažiranost može biti važan korak i u njihovu karijernom razvoju.

Nadalje, dobiveni nalazi povezani sa subjektivnom percepcijom osnovnoškolskoga uspjeha sugeriraju da je u radu s učenicima važno jačati njihov osjećaj kompetentnosti, a ne isključivo se usmjeriti na objektivne pokazatelje uspjeha. U radu s učenicima, stoga, treba naglašavati formativnu, a ne sumativnu ulogu ocjenjivanja, uključiti konstruktivne povratne informacije te osnažiti pozitivne interpretacije njihova prethodnoga školskog uspjeha (Ryan i Deci, 2020). Takav je pristup osobito važan u razdoblju prijelaza u novo obrazovno okruženje i prilagodbe na njega jer može pridonijeti većoj spremnosti učenika za uključivanje u školske aktivnosti i preuzimanje aktivnije uloge u vlastitome obrazovnome i karijernom razvoju.

Unatoč vrijednim nalazima naše istraživanje ima nekoliko ograničenja. Prvo, korišten je transverzalni nacrt, što onemogućuje izvođenje zaključaka o vremenskome slijedu i uzročnosti. Buduća bi istraživanja mogla uključiti longitudinalne nacrte da bi se pratili razvojni tijek i promjene u doprinosu roditeljskih ponašanja tijekom srednjoškolskoga obrazovanja. Takav nacrt također bi omogućio testiranje posredne uloge varijabli poput subjektivnoga školskog uspjeha ili roditeljske podrške, na što pojedini nalazi ovoga istraživanja već upućuju. Također, sve varijable prikupljene su putem samoprocjena učenika, što može povećati pristranost rezultata. U budućnosti bi bilo korisno uključiti i izvore iz drugih perspektiva, poput procjene roditelja o vlastitim ponašanjima te procjene učitelja o roditeljskoj uključenosti. Isto tako, za procjenu subjektivnoga SES-a korištena je samo jedna čestica, što može dovesti do veće izloženosti pogrešci mjerenja (Fuchs i Diamantopoulos, 2009). Međutim, kako Popović i suradnice (2023) navode, subjektivni SES dobro je obuhvaćen tom skalom jer su unutar jednoga pitanja uključena tri često korištena indikatora SES-a obitelji: razina obrazovanja, radni status i prihodi. S obzirom na to da je svim uključenim varijablama objašnjeno samo 14 % školske angažiranosti, a korištena su roditeljska ponašanja koja su specifična za razvoj karijere učenika, bitno je u objašnjavanju školske angažiranosti uvrstiti i općenitu uključenost roditelja u obrazovanje djeteta. Objašnjeno je i samo 25 % karijerne adaptabilnosti, stoga predlažemo da se u buduća istraživanja uključi još potencijalno važnih čimbenika poput motivacije, samopoštovanja, zadovoljstva školom i odnosa s nastavnicima i kolegama.

Zaključno, rezultati ovoga istraživanja naglašavaju ključnu ulogu roditeljske podrške i percepcije ranijega školskog uspjeha u razvoju karijerne adaptabilnosti i školske angažiranosti učenika. Nalazi ukazuju na to da je važno jačati osjećaj kompetentnosti i zadovoljstva vlastitim uspjehom kod učenika, a ne samo pratiti njihove ocjene. Roditelji kao bitne figure u životu učenika ne bi trebali voditi i kontrolirati njihove karijere, nego im stvoriti podržavajući prostor i okolinu u kojima učenici samostalno mogu ispuniti svoje obrazovne i karijerne zadatke. U obrazovnim i obiteljskim intervencijama potrebno je istaknuti važnost prisutnosti roditelja, ne

samo u ulozi zaštite, već i kao resursa koji omogućuje učenicima da razviju osjećaj pripadnosti, autonomije, kompetentnosti i usmjerenost prema budućnosti. Važno je upamtiti da učenicima ne trebaju savršeni uvjeti, već podrška i uvjerenje da mogu rasti.

Izjava o autorskom doprinosu. **Nensi Tomac:** konceptualizacija, istraživanje, metodologija, analiza, pisanje – nacrt, pisanje – pregled i uređivanje. **Eta Krpanec:** konceptualizacija, istraživanje, metodologija, pisanje – pregled i uređivanje. **Iva Černja Rajter:** istraživanje, analiza, supervizija, pisanje – pregled i uređivanje. **Dora Popović:** istraživanje, pisanje – nacrt, pisanje – pregled i uređivanje.

Literatura

- Akkermans, J., da Motta Veiga, S. P., Hirschi, A. i Marciniak, J. (2023). Career transitions across the lifespan: A review and research agenda. *Journal of Vocational Behavior*, 148, 1–20. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2023.103957>
- Akoul, M., Lotfi, S. i Radid, M. (2020). Effects of academic results on the perception of competence and self-esteem in students' training. *Global Journal of Guidance and Counselling in Schools: Current Perspectives*, 10(1), 12–22. <https://doi.org/10.18844/gjgc.v10i1.4874>
- Archambault, I., Janosz, M., Fallu, J.-S. i Pagani, L. S. (2009). Student engagement and its relationship with early high school dropout. *Journal of Adolescence*, 32(3), 651–670. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.06.007>
- Babarović, T., i Šverko, I. (2011). Profesionalna zrelost učenika viših razreda osnovnih škola. *Suvremena psihologija*, 14(1), 91–108. <https://hrcak.srce.hr/83110>
- Babarović, T. i Šverko, I. (2016). Vocational development in adolescence: Career construction, career decision-making difficulties and career adaptability of Croatian high school students. *Primenjena psihologija*, 9(4), 429–448. <https://doi.org/10.19090/pp.2016.4.429-448>
- Bahar, M. (2016). Student perception of academic achievement factors at high school. *European Journal of Educational Research*, 5(2), 85–100. <https://doi.org/10.12973/eujer.5.2.85>
- Bakadorova, O., Lazarides, R. i Raufelder, D. (2020). Effects of social and individual school self-concepts on school engagement during adolescence. *European Journal of Psychology of Education*, 35(1), 73–91. <https://doi.org/10.1007/s10212-019-00423-x>
- Boonk, L. (2020). *Exploring, measuring, and evaluating parental involvement in vocational education and training*. [Doktorska disertacija, Open Universiteit]. <https://research.ou.nl/en/publications/3d8aa1eb-d506-4605-9d0c-e5f5dcff45b8>

- Bradshaw, E. L., Duineveld, J. J., Conigrave, J. H., Steward, B. A., Ferber, K. A., Joussemet, M., Parker, P. D. i Ryan, R. M. (2025). Disentangling autonomy-supportive and psychologically controlling parenting: A meta-analysis of self-determination theory's dual process model across cultures. *American Psychologist*, 80(6), 879–895. <https://doi.org/10.1037/amp0001389>
- Brown, S. D. i Lent, R. W. (2016). Vocational psychology: Agency, equity, and well-being. *Annual Review of Psychology*, 67, 541–565. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-122414-033237>
- Cedefop i AVETAE – Agency for Vocational Education and Training and Adult Education. (2023). Vocational education and training in Europe – Croatia: system description. U: Cedefop i ReferNet (2024), *Vocational education and training in Europe: VET in Europe database – detailed VET system descriptions*. [Baza podataka]. <https://www.cedefop.europa.eu/en/tools/vet-in-europe/systems/croatia-u3>
- Chao, R. K. (1994). Beyond parental control and authoritarian parenting style: Understanding Chinese parenting through the cultural notion of training. *Child Development*, 65(4), 1111–1119. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00806.x>
- Chen, J.-J., Jiang, T.-N. i Liu, M.-F. (2021). Family socioeconomic status and learning engagement in Chinese adolescents: The multiple mediating roles of resilience and future orientation. *Frontiers in Psychology*, 12, članak 714346. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.714346>
- Choy, S., Dymock, D., Hai Le, A. i Billett, S. (2020). Understanding student decision-making about VET as a pathway: An Australian study. *International Journal of Training Research*, 18(3), 250–266. <https://doi.org/10.1080/14480220.2020.1860302>
- Cristy, A. i Kurniawati, F. (2023). A systematic literature review on career adaptability among adolescents. *Journal of Innovation in Educational and Cultural Research*, 4(3), 410–420. <https://doi.org/10.46843/jiecr.v4i3.711>
- Černja Rajter, I. (2022a). Odnos sklada interesa zaposlenika i radne okoline s radnom dobrobiti. *Suvremena psihologija*, 25(1), 21–31. <https://doi.org/10.21465/2022-SP-251-02>
- Černja Rajter, I. (2022b). *Uloga profesionalne zrelosti u uspješnoj tranziciji iz škole na studij*. [Doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za psihologiju]. <https://repozitorij.unizg.hr/object/ffzg:5871>
- Černja Rajter, I., Krpanec, E. i Babarović, T. (2025). Will I ever fit in? The trajectories of person–environment fit of vocational students to their school program. *International Journal of Educational and Vocational Guidance*. <https://doi.org/10.1007/s10775-025-09772-0>
- Deci, E. L. i Ryan, R. M. (2012). Motivation, personality, and development within embedded social contexts: An overview of self-determination theory. U: R. M. Ryan (Ur.), *The Oxford handbook of human motivation* (str. 85–107). Oxford University Press.

- Deci, E. L., Ryan, R. M. i Guay, F. (2013). Self-determination theory and actualization of human potential. U: D. M. McInerney, H. W. Marsh, R. G. Craven i F. Guay (Ur.), *Theory driving research: New wave perspectives on self-processes and human development* (str. 109–133). Information Age Press.
- Dietrich, J. i Kracke, B. (2009). Career-specific parental behaviors in adolescents' development. *Journal of Vocational Behavior*, 75(2), 109–119. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2009.03.005>
- Elder Jr., G. H. i Caspi, A. (1988). Economic stress in lives: Developmental perspectives. *Journal of Social Issues*, 44(4), 25–45. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1988.tb02090.x>
- El-Hassan, K. i Ghalayini, N. (2019). Parental attachment bonds, dysfunctional career thoughts and career exploration as predictors of career decision-making self-efficacy of Grade 11 students. *British Journal of Guidance & Counselling*, 48(5), 597–610. <https://doi.org/10.1080/03069885.2019.1645296>
- Fouad, N. A. (2007). Work and vocational psychology: Theory, research, and applications. *Annual Review of Psychology*, 58, 543–564. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085713>
- Fouad, N. A., Kantamneni, N., Smothers, M. K., Chen, Y. L., Fitzpatrick, M. i Terry, S. (2008). Asian American career development: A qualitative analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 72(1), 43–59. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2007.10.002>
- Fuchs, C. i Diamantopoulos, A. (2009). Using single-item measures for construct measurement in management research: Conceptual issues and application guidelines. *Die Betriebswirtschaft*, 69(2), 195–210. https://temme.wiwi.uni-wuppertal.de/fileadmin/_migrated/content_uploads/fuchs_diamantopoulos_2009.pdf
- Garcia, P. R. J. M., Restubog, S. L. D., Bordia, P., Bordia, S. i Roxas, R. E. O. (2015). Career optimism: The roles of contextual support and career decision-making self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 88, 10–18. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2015.02.004>
- Germeijs, V. i Verschueren, K. (2007). High school students' career decision-making process: Consequences for choice implementation in higher education. *Journal of Vocational Behavior*, 70(2), 223–241. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2006.10.004>
- Ginevra, M. C., Nota, L. i Ferrari, L. (2015). Parental support in adolescents' career development: Parents' and children's perceptions. *The Career Development Quarterly*, 63(1), 2–15. <https://doi.org/10.1002/j.2161-0045.2015.00091.x>
- Goodman, E., Adler, N. E., Kawachi, I., Frazier, A. L., Huang, B. i Colditz, G. A. (2001). Adolescents' perceptions of social status: Development and evaluation of a new indicator. *Pediatrics*, 108(2), članak e31. <https://doi.org/10.1542/peds.108.2.e31>
- Gong, X. S. i Zhang, H. H. (2020). Outstanding others vs. mediocre me: The effect of social comparison on uniqueness-seeking behavior. *Acta Psychologica Sinica*, 52, 645–658. <https://doi.org/10.3724/SP.J.1041.2020.00645>

- Grolnick, W. S., Farkas, M. S., Sohmer, R., Michaels, S. i Valsiner, J. (2007). Facilitating motivation in young adolescents: Effects of an after-school program. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 28(4), 332–344. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2007.04.004>
- Guan, Y., Wang, F., Liu, H., Ji, Y., Jia, X., Fang, Z., Li, Y., Hua, H. i Li, C. (2015). Career-specific parental behaviors, career exploration and career adaptability: A three-wave investigation among Chinese undergraduates. *Journal of Vocational Behaviors*, 86, 95–103. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2014.10.007>
- Guay, F. (2022). Applying self-determination theory to education: Regulation types, psychological needs, and autonomy-supporting behaviors. *Canadian Journal of School Psychology*, 37(1), 75–92. <https://doi.org/10.1177/08295735211055355>
- Guay, F. i Vallerand, R. J. (1996). Social context, students' motivation, and academic achievement: Toward a process model. *Social Psychology of Education*, 1(3), 211–233. <https://doi.org/10.1007/BF02339891>
- Hirschi, A., Niles, S. G. i Akos, P. (2011). Engagement in adolescent career preparation: Social support, personality and the development of choice decidedness and congruence. *Journal of Adolescence*, 34(1), 173–182. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.adolescence.2009.12.009>
- Howard, J. L., Slemple, G. R. i Wang, X. (2024). Need support and need thwarting: A meta-analysis of autonomy, competence, and relatedness supportive and thwarting behaviors in student populations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 51(9), 1552–1573. <https://doi.org/10.1177/01461672231225364>
- Keijzer, R., Van Schooten, E., Van Der Rijst, R. i Admiraal, W. (2022). Individual characteristics of students in vocational education moderating the relationship between school engagement and vocational identity. *European Journal of Psychology of Education*, 37(4), 1255–1283. <https://doi.org/10.1007/s10212-021-00580-y>
- Kozjak Mikić, Z., Jokić Begić, N. i Bunjevac, T. (2012). Zdravstvene teškoće i izvori zabrinutosti adolescenata tijekom prilagodbe na srednju školu. *Psihologijske teme*, 21(2), 317–336. <https://hrcak.srce.hr/89532>
- Li, Y. B. i Lerner, R. M. (2011). Trajectories of school engagement during adolescence: Implications for grades, depression, delinquency, and substance use. *Developmental Psychology*, 47(1), 233–247. <https://doi.org/10.1037/a0021307>
- Liang, Y., Zhou, N., Dou, K., Cao, H., Li, J. B., Wu, Q., Liang, Y., Lin, Z. i Nie, Y. (2020). Career-related parental behaviors, adolescents' consideration of future consequences, and career adaptability: A three-wave longitudinal study. *Journal of Counseling Psychology*, 67(2), 208–221. <https://doi.org/10.1037/cou0000413>
- Marchant, G. J., Paulson, S. E. i Rothlisberg, B. A. (2001). Relations of middle school students' perceptions of family and school contexts with academic achievement. *Psychology in the Schools*, 38(6), 505–519. <https://doi.org/10.1002/pits.1039>

- Marcionetti, J. i Rossier, J. (2017). The mediating impact of parental support on the relationship between personality and career indecision in adolescents. *Journal of Career Assessment*, 25(4), 601–615. <https://doi.org/10.1177/1069072716652890>
- Matthews, K. A. i Gallo, L. C. (2011). Psychological perspectives on pathways linking socioeconomic status and physical health. *Annual Review of Psychology*, 62, 501–530. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.031809.130711>
- Melloy, R. C., Liu, S., Grandey, A. A. i Shi, J. (2018). Overcoming emotional and attentional obstacles. *Journal of Vocational Behavior*, 108, 92–107. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2018.06.009>
- Morin, A. J. S., Blais, A. R. i Chénard-Poirier, L. (2022). Doubly latent multilevel procedures for organizational assessment and prediction. *Journal of Business Psychology*, 37, 47–72. <https://doi.org/10.1007/s10869-021-09736-5>
- Nota, L., Ginevra, M. C., Santilli, S. i Soresi, S. (2014). Contemporary career construction: The role of career adaptability. U M. Coetzee (Ur.), *Perspectives on psycho-social career meta-capacities: Dynamics of contemporary career development* (str. 247–263). Springer.
- Popović, D., Krpanec, E., Kovačić, M. P., Burić, I. i Šverko, I. (2025). Unlocking academic potential: Role of individual agency in diverse social environments. *International Journal of Educational Research*, 133, članak 102677. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2025.102677>
- Popović, D., Krpanec, E. i Šverko, I. (2023). “Not what I can, but what I should”: The role of identity compatibility in explaining social class educational aspiration gap. *Psihologijske teme*, 32(3), 511–528. <https://doi.org/10.31820/pt.32.3.6>
- Ratelle, C. F., Duchesne, S., Litalien, D. i Plamondon, A. (2021). The role of mothers in supporting adaptation in school: A psychological needs perspective. *Journal of Educational Psychology*, 113(1), 197–212. <https://doi.org/10.1037/edu0000455>
- Ryan, R. M., i Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology*, 61, članak 101860. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860>
- Ryan, R. M. i Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryan, R. M. i Deci, E. L. (2017). *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press.
- Savickas, M. L. (2013). Career construction theory and practice. U: S. D. Brown i R. W. Lent (Ur.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (str. 147–183). John Wiley & Sons.
- Savickas, M. L. (2020). Career construction theory and counseling model. Career construction theory and practice. U: S. D. Brown i R. W. Lent (Ur.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (str. 165–199). John Wiley & Sons.

- Savickas, M. L. i Porfeli, E. J. (2012). Career Adapt-Abilities Scale: Construction, reliability, and measurement equivalence across 13 countries. *Journal of Vocational Behavior*, 8, 661–673. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.011>
- Schaufeli, W. B., Salanova, M., González-Romá, V. i Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71–92. <https://doi.org/10.1023/A:1015630930326>
- Šimunović, M. (2023). Career-specific parental behaviors and career adapting responses in Croatian early and late adolescents. *British Journal of Guidance & Counselling*, 52(3), 378–391. <https://doi.org/10.1080/03069885.2023.2212321>
- Šimunović, M., Šverko, I., i Babarović, T. (2020). Parental career-specific behaviours and adolescent career adaptability. *Journal of the National Institute for Career Education and Counselling*, 45(1), 41–50. <https://doi.org/10.20856/jnicec.4506>
- Vallerand, R. J., Fortier, M. S. i Guay, F. (1997). Self-determination and persistence in a real-life setting: Toward a motivational model of high school dropout. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(5), 1161–1176. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.72.5.1161>
- Vignoli, E., Croity-Belz, S., Chapeland, V., de Fillipis, A. i Garcia, M. (2005). Career exploration in adolescents: The role of anxiety, attachment, and parenting style. *Journal of Vocational Behavior*, 67(2), 153–168. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2004.08.006>
- Virat, M. (2014). *Emotional dimension of the teacher-student relationship: Effect on the psychosocial adjustment of adolescents (motivations, empathy, school adjustment and violence) and the determining role of teacher's compassionate love*. [Doktorska disertacija, Université Paul Valéry]. <https://theses.fr/2014MON30048>
- Wang, D. i Li, Y. (2024). Career construction theory: Tools, interventions, and future trends. *Frontiers in Psychology*, 15, članak 1381233. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1381233>
- Wang, Z. i Dong, W. (2024). Relationship between family variables and career adaptability: A meta-analysis. *Behavioral Sciences*, 14(9), članak 840. <https://doi.org/10.3390/bs14090840>
- Zhao, X., Lim, V. K. i Teo, T. S. (2012). The long arm of job insecurity: Its impact on career-specific parenting behaviors and youths' career self-efficacy. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 619–628. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2012.01.018>

Parental Support and School Achievement as Resources for School Engagement and Career Adaptability in Vocational Secondary School Students

Abstract

The first year of vocational secondary school represents a period in which students remain part of the educational system while also being expected to shape their professional identity. This requires a high level of engagement and adaptation, as well as favorable conditions for fulfilling developmental tasks. The aim of this study was to examine the role of family socioeconomic status, objective and subjective primary school achievement, and parental support in explaining career adaptability and school engagement among vocational school students. The study was conducted on a sample of 1,126 first-year vocational secondary school students from Croatia. In addition to measures of career adaptability and school engagement, students completed questions about socioeconomic status, objective and subjective primary school achievement, and perceived career-specific parental behaviors. Socioeconomic status played a significant but minimal role in explaining the variance in career adaptability and did not significantly explain variance in school engagement. Although the inclusion of objective and subjective primary school achievement increased the explained variance of both criteria, the most substantial contribution came from perceived parental support. Parental support, together with subjective school achievement, explained 25.1% of the variance in career adaptability and 14.5% of the variance in school engagement. Based on these findings, it can be concluded that parents, as important figures in students' lives, should create a supportive environment in which students can accomplish their educational tasks and develop their future careers.

Keywords: socioeconomic status, school achievement, parental support, career adaptability, school engagement, vocational education

Primljeno: 13. 9. 2025.

Međunarodna licenca / International License
Imenovanje – Dijeli pod istim uvjetima / Attribution – ShareAlike